

Zasztowt, Leszek

"Z dziejów Almae Matris Vilmensis : księga pamiątkowa ku czci 400-lecia założenia i 75-lecia wskrzeszenia Uniwersytetu Wileńskiego", pod red. Ludwika Piechnika, Kazimierza Puchowskiego, Kraków 1996 : [recenzja]

Rozprawy z Dziejów Oświaty 38, 160-162

1997

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej Bazhum, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych tworzonej przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie ze środków specjalnych MNiSW dzięki Wydziałowi Historycznemu Uniwersytetu Warszawskiego.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

przepisów programowych i okoliczności ich powstawania — do badania zjawiska rozrastania się urzędowych programów nauczania — widocznego na pierwszy rzut oka w przypadku przedmiotów ścisłych w szkołach średnich — i komplikowania się zagadnień metodyki i treści nauczania w przypadku nauczania języka francuskiego w szkołach elementarnych. Zawartość treściowa przepisów określających programy kształcenia elementarnego w poszczególnych latach obrazuje także stopniową zmianę charakteru szkoły początkowej: od ludowej do podstawowej, ogólnokształcącej.

Ustawodawstwo szkolne w ciągu XIX w. coraz głębiej — w porównaniu np. z pierwszymi przepisami z końca XVIII w. lub początków XIX w. — wnika w materię szkolną, coraz precyzyjniej określa wymogi programowe, rzuca na kształcenie nauczycieli, powstawanie podręczników, bibliotek szkolnych, gabinetów

fizycznych lub chemicznych — ogólnie obrazuje komplikowanie się zasad funkcjonowania szkoły, ale także wzbogacanie jej instrumentów, co szczególnie jest wyraziste w spisach pomocy dydaktycznych w zakresie nauczania sciences. Na przykład tylko zestawienie przyrządów do nauczania fizyki w kolegiach królewskich z 1842 r. obejmuje 4 strony druku (Belhoste, s. 182–185), podczas gdy analogiczny spis z 1821 r. był o połowę krótszy (Belhoste, s. 99–101).

Obydwie publikacje dostarczają również ogromnego materiału do badania rozwoju państwowej administracji szkolnej, kształtowania się jej poszczególnych pionów i poziomów, docierania i uściślenia obszarów kompetencji poszczególnych szczebli, a także jej funkcji w rozwoju szkolnictwa.

Irena Szybiak

Z dziejów Almae Matris Vilnensis. Księga pamiątkowa ku czci 400-lecia założenia i 75-lecia wskrzeszenia Uniwersytetu Wileńskiego, pod red. Ludwika Piechnika SJ i Kazimierza Puchowskiego. Wydawnictwo WAM, Księga Jezuici, Kraków 1996, ss. 428, 16 nlb. ilustr.

Opublikowana w 1996 r. księga pamiątkowa *Z dziejów Almae Matris Vilnensis* swym tytułem nawiązuje do wydanej w 1929 r. dwutomowej *Księgi pamiątkowej ku uczczeniu CCCL rocznicy założenia i X wskrzeszenia Uniwersytetu Wileńskiego* (Wilno 1929). Jak każde wydawnictwo rocznicowe posiada ono — charakterystyczne dla tego rodzaju publikacji — zarówno wady, jak i zalety. Nim przejdziemy do ich omówienia należy jednak podkreślić, że jest to pierwsza tak obszerna powojenna publikacja książkowa mówiąca nie tylko o dziejach Akademii Wileńskiej, czy Cesarskiego Uniwersytetu Wileńskiego (którym poświęcono wiele gruntownych studiów, zwłaszcza autorstwa Ludwika Piechnika i Daniela Beauvois), ale przede wszystkim omawiająca międzywojenne losy Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie. Już przez sam ten fakt książka nabiera szczególnego znaczenia dla wszystkich historyków zainteresowanych dziejami kultury, oświaty i nauki w ośrodku wileńskim.

Księga zawiera pokłosie dwóch sesji. Pierwsza z nich odbyła się w Archikatedrze św. Jana w Warszawie w końcu 1978 r. z okazji czterech-

setnej rocznicy założenia Akademii Wileńskiej. Patronował jej wówczas kardynał Stefan Wyszyński Prymas Polski, a zorganizowana została przez księży jezuitów wraz z byłymi pracownikami i wychowankami USB. Druga sesja, dla uczczenia 75-lecia wskrzeszenia uczelni wileńskiej, odbyła się jesienią 1994 r. na Zamku Królewskim w Warszawie, zorganizowana staraniem miłośników Wilna. Większość referatów wygłoszonych na obu sesjach dotyczyła dziejów Uniwersytetu Stefana Batorego w latach 1919–1939. Jako uzupełnienie referatów i wypowiedzi dyskusyjnych redaktorzy wydawnictwa dołączyli do *Księgi* biogramy i autobiogramy studentów USB.

Część pierwsza księgi, zawierająca materiały z sesji zorganizowanej w 1978 r., jest niezwykle cenna z kilku względów. Obok historycznego już słowa na otwarcie sesji, wygłoszonego przez Prymasa Tysiąclecia, oraz dwóch gruntownych referatów poświęconych przywilejom fundacyjnym Akademii Wileńskiej (ks. Paulus Rabikaukas) i dziejom Akademii i Szkoły Głównej Wielkiego Księstwa Litewskiego w XVIII stule-

ciu (Abp. Henryk Gulbinowicz), znalazły się w niej pierwsze syntezy podsumowujące dorobek poszczególnych wydziałów, kierunków i katedr USB. Te syntetyczne opracowania dokonane zostały przez byłych pracowników i studentów, którzy na trwałe związali się z nauką w okresie powojennym. Wartość opracowań polega przede wszystkim na tym, że są z jednej strony ocenami specjalistów – sporządzonymi z perspektywy lat w kontekście późniejszego rozwoju poszczególnych dyscyplin, a także z drugiej strony – zawierają opinie osób znających gruntownie wileńską uczelnię, jej mocne i słabe strony.

Tego rodzaju teksty poświęcone zostały: Katedrom Historii (Paweł de Laval), Zakładowi Etnologii (Maria Znamierowska-Prüfferowa), Polonistyce i filologii klasycznej (Czesław Zgorzelski), Katedrom filologii obcych (Zofia Abramowicz), Wydziałowi Teologicznemu (ks. Witold Pietkun), Wydziałowi Prawa i Nauk Społecznych (Andrzej Święcicki), naukom matematyczno-fizycznym na USB (Wilhelmina Iwanowska), Katedrze Botaniki (Irena Sokółowska-Rutkowska), Zakładom Nauk o Ziemi: Geologii, Mineralogii i Geografii (Ludmiła Roszko), Wydziałowi Rolniczemu (Anna Bortkiewicz-Szyszkowska), Wydziałowi Lekarskiemu (Tadeusz Ginko) i Wydziałowi Sztuk Pięknych (Janina Ruszczyćówna). Charakter nie tylko wspomnień, ale także oceny merytorycznej poszczególnych wydziałów i specjalizacji mają teksty Leonida Żytkowicza (historia) i Eugenii Gumowskiej (prawo). Referat Stanisława Stompy poświęcony został wskrzeszeniu Uniwersytetu w 1919 r.

Część druga, obejmująca materiały z sesji zorganizowanej w 1994 r., ma charakter bardziej wspomnieniowy, choć i tu znalazły się referaty określające miejsce Wszechnicy Wileńskiej w nauce europejskiej: począwszy od referatu ks. Ludwika Piechnika (*Academia Universitas Societatis Jesu*), poprzez wypowiedzi Piotra Łosowskiego, Ireny Sławińskiej, Sławomira Kalemki i Sigitasa Jegelevičiusa. Kilka referatów poświęcono wybitnym osobowościom związanym z USB: Ferdynandowi Ruszczycowi (Edward Ruszczyć), Marianowi Zdziechowskiemu (Algis Kasperavičius) i Stefanowi Ehrenkreutzowi (Jerzy Surwiłło). Zmianę nastawienia

współczesnych badaczy litewskich do dziejów polskiego Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie sygnalizował referat Juliusza Bardacha. W dyskusji skoncentrowano się na kwestiach wskrzeszenia Wszechnicy Wileńskiej (Wacław Dziewulski), dziejach stowarzyszeń studenckich USB (Jerzy Jasieński), dzisiejszym Uniwersytecie Polskim w Wilnie (Helena Pasierbska), wkładowi kadry USB w utworzenie Uniwersytetu Łódzkiego (Jadwiga Paszkiewicz-Mikina), kontynuacji tradycji USB na Wydziale Sztuk Pięknych Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu (Józef Piklewski), a także losom studentów Wydziału Lekarskiego USB (Aleksy Pytel) i Żagarystom (Maria Zagórska).

Zamykające *Księgę* biogramy i autobiogramy studentów USB (ponad pięćset biogramów), opracowane naukowo i zredagowane przez Kazimierza Puchowskiego, choć dalekie od doskonałości wedle słów redaktora, stanowią cenny materiał dla przyszłego słownika profesorów, absolwentów i studentów USB. Słownik taki, kontynuujący tradycję zapoczątkowaną *Słownikiem bio-bibliograficznym dawnego Uniwersytetu Wileńskiego* Ludwika Janowskiego (Wilno 1939), byłby dziełem niezwykle doniosłości dla historii kultury, nauki i edukacji na tych terenach.

Kończąc wypada stwierdzić, że książka pamiątkowa *Z dziejów Almae Matris Vilnensis* stanowić będzie jedno z podstawowych źródeł do historii Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie. Najpoważniejszym mankamentem tej godnej polecenia pozycji jest brak indeksu nazwisk, co poważnie utrudnia korzystanie z książki o objętości prawie 30 arkuszy. Wydaje się również, że niesłusznie redaktorzy edycji zrezygnowali we wstępie ze wzmianki o obchodzonych w 1979 r., zarówno w Polsce, jak i na Litwie, a organizowanych oficjalnie obchodach 400-lecia założenia Uniwersytetu Wileńskiego. Właśnie z tej okazji ukazała się wówczas na Litwie jednotomowa synteza dziejów Uniwersytetu Wileńskiego w latach 1579–1979 pod redakcją J. Kubiliusa (w rosyjskiej i angielskiej wersji językowej) oraz jej trzytomowa wersja w języku litewskim. Na usprawiedliwienie redakcji można dodać, że we wszystkich trzech wydawnictwach dzieje Uniwersytetu Stefana Batorego zostały tendencyjnie pominięte. Należało również przy-

najmniej wspomnieć w przypisie o opublikowanym w 1979 r. w Krakowie tomie „Zeszytów Naukowych Uniwersytetu Jagiellońskiego” (nr 554), serii *Prace Historyczne* (nr 64), zawierającym *Studia z dziejów Uniwersytetu Wileńskiego 1579–1979* pod redakcją Kamilli Mrozowskiej. W tomie tym znalazły się cenne prace dotyczące zwłaszcza Szkoły Głównej Wielkiego Księstwa i Cesarskiego Uniwersytetu Wileńskiego. Uniwersytetowi Stefana Batorego poświęcony został w całości, pominięty we wstępie, nr 4 (13) „Lithuanii. Kwartalnika Poświęconego Problemom Europy Środkowo-Wschodniej” z roku 1994. We wspomnianym tomiku „Lithuanii” znalazły się referaty z konferencji zorganizowanej na Uniwersytecie Wileńskim w 1994 r. oraz studia poświęcone dziejom USB. Autorami prac zamieszczonych w czasopiśmie byli między innymi: Aleksander Gieysztor

(Dziejopisarstwo w Wilnie międzywojennym), Juliusz Bardach (Nauka historii ustroju i prawa litewskiego w Wilnie w latach 1920–1939), Wilhelmina Iwanowska (Astronomia w Wilnie i Toruniu), Leszek Kuźnicki (Zakład Biologii Ogólnej USB pod kierownictwem Jana Dembowskiego – 1934–1939) i Leona Brodowskiego (ks. Henryk Chlebowicz i Henryk Dembiński). Redakcja nie zdążyła uwzględnić najnowszej, opublikowanej równoległe do *Księgi* w 1996 r. *Bibliografii Wilna* Henryka Baranowskiego, której wydany pierwszy tom w całości poświęcony jest Uniwersytetowi Wileńskiemu (do 1939 r.). Wszystkie wspomniane wyżej uzupełnienia nie wpływają jednak na wysoką ocenę *Księgi*, która jest bez wątpienia dziełem ważnym, pożytecznym i godnym upowszechnienia.

Leszek Zasztowt

Zur Geschichte des österreichischen Bildungswesens. Probleme und Perspektiven der Forschung. Herausgegeben von Elmar Lechner, Helmut Rumpler, Herbert Zdarzil. Redigiert von Elmar Lechner. Wien 1992, ss. 532.

Książka obejmuje materiały z Sympozjum, poświęconego austriackiej historii oświaty, jakie odbyło się w dniach 27–28 października 1988 roku w Wiedniu. Sympozjum zorganizowały: Komisja Filozofii i Pedagogiki Austriackiej Akademii Nauk, katedra historii wychowania Uniwersytetu w Klagenfurt, przy współpracy Austriackiego Towarzystwa Pedagogicznego. Udział w obradach wzięło ponad 50 historyków z Austrii, Niemiec (wówczas jeszcze NRD i RFN), z Włoch, Węgier, ówczesnej Jugosławii i Czechosłowacji. Z przykrością należy zauważyć brak historyków z Polski. W publikacji zaprezentowano większość wygłoszonych podczas obrad referatów i głosów dyskusyjnych. Materiał podzielili redaktorzy na cztery części. W pierwszej przedstawiono referaty, poświęcone historiografii oświatowej – jej zadaniom, problemom metodologicznym, kwestiom periodyzacji austriackiej historii oświaty. W części drugiej znalazły się wypowiedzi dotyczące oceny prac klasyków historiografii oświatowej, historii badań poświęconych austriackiemu szkolnictwu średniemu i wyższemu, początkom i rozwojowi badań nad oświatą regionalną, a także historii

wybranych dyscyplin szkolnych. W części trzeciej znalazły się referaty, omawiające wybrane zagadnienia z historii oświaty w krajach wchodzących w skład dawnej monarchii austriackiej. I wreszcie część czwarta prezentuje wybrane tematy szczegółowe, dotyczące różnych aspektów wychowania w poszczególnych epokach historycznych od starożytności do wieku XX.

W części poświęconej problemom metodologicznym, chyba najciekawszej, znalazły się cztery referaty autorstwa Helmuta Engelbrechta z Wiednia, Rudolfa Gönnera z Salzburga, Franzę Hofmanna z Halle i Waltera Schölera z Klagenfurtu.

W referacie „Uwagi dotyczące periodyzacji austriackiej historii oświaty” H. Engelbrecht przedstawił możliwości i ograniczenia w porządkowaniu i podziale zagadnień w ramach tej dyscypliny. Zaprezentowana przez Autora periodyzacja obejmuje okres od VIII do XX wieku, wraz z podziałem tego czasu na fazy i ich krótką charakterystykę. Pierwsza faza (VIII–XIII w.) to faza nazwana „zakonną”, bowiem wówczas to głównie klasztory podejmowały dzieło nauczania, na ogół dla potrzeb Kościoła. Pod koniec